

סופר עברי בבריית-המועצות

מאת ד. בן-נחום

כשעצם הניקה האומללה אליה מטילה זשדות, גומס למינות עברית גם אחד מחשובי המשוררים היהודיים בבריית-המועצות, דויד הורשטיין, שעלה לארץ ישראל, ולאחר ההקבטות קשה חזר, הנוודה על „חטאור“, ופירסם, בין השאר, קובץ שירים נלהב על המודרת היהודית החדשה בבירוֹבִידוֹאן, שבה ביקש, כנראה, תבואמים על מודרת אחרת שאברה לו...

בין הסופרים העברים החיים בבריית-המועצות נזכיר ברשימה זו שניים: את הרומאניסטן פריימן ואת המשורר חיים לנסקי. פריימן גודל ברומאן שלו „1919“ יריעה רחבה, ססגונית, של הכפר האוקראיני בימי-המהפכה ומלחמת האזרחים, וגורל משפחה יהודית בתוך ים נרגש זה של משפחה, הרס ואנדרלמוסיה. חזירה לרובודני-צירח, הרקע הסוציאלי, המעמדי, הלאומי של הכפר, תיאור של התפתחות המאורעות הפוליטיים, הטורפים חיי כפר שקטם אלה, מעלים מקרקעים את כל הגרורים והיצרים הקמאיים שבהם. עיר צוב דמויות בולטות, עברית עסיסית, עשירה — כל אלה קובעים את מקומו של רומאן זה בין מיטב יצירות ספרות תנה רחבל שחלקו השלישי, האחרון, לא יצא-לאור, אולם בסיפורו שהופיע ביתר איתור ב„מאזנים“, שוב ניתן בצימצום אמנותי הנושא הקודם: גורלו של היהודי הסר-המודרת בימי שואה, בהימוט יסודות, גורל זה שרק עכשיו הובן על בוריו.

על גורל זה מספרת הבאלאדה הקטת נה ב„בית-הריחיים“ של ח. לנסקי, מעשה בחייל יהודי בצבא-האדום, ששערותיו הלבניו ביקרעג כשביקרוהו הוריו, גם בשירי לנסקי היודע להמתיק זמר על עירת-מוקדתו הדיטאית, יודע אל-בכון, כי „הבן לא ישוב“. עוף לילות נזודים — הינשוף — מנבא חורבן לקן העזוב. את משא השירה העברית מכתף הוא, בסמבטיון התעי שיה בלנינגראד, ב„שנות טידטול וסרוח“, ב„כפור סיביר וזוך שלגית“. אך מה מגביה עוף עפרוני זה של שירתנו העברית ב„צפוננו של עולם“. אינה חוסן-ניב בשירי-החורף הסיבירי שלו, רחבות הנוף הרוסי, הקצב המוצק והקל, השירה הרוסית הקלאסית והחדשה מצטרפות בו לקסם האורירי, להחרוננות הדמים של העברית, „שפתו הדרומית“.

לא נדון כאן עם המשורר על החוכה שהוא מטיח נגד שליטי בריית-המועצות באחדים משיריו, אך ידענו, כי לבו דופק עם האנושות של המחז:

ברם כתבנו גור ליושן

על קיר דבירו: מנה תקל.

בשם הדין, בשם היושר,

בשם הבא המתערטל.

ג. להזכיר ולהכזיב

לא נתכוונתי ברשימה חטופה זו למתוח ביקורת ספרותית. נתכוונתי להזכיר ולהכזיב: עד מתי תהא המלה העברית, השירה העברית בבריית-המועצות צות שירה יתומה? מתי יבוא גם שם תור האביב לשירתנו עם אביב תרבויות של העמים?

הן ניבעה פירצה ראשונה בחומת-התנכרות שעמלו להגביה במשך עשרים שנה בין ארץ-ישראל הנכבית לבין מיסעל ההגשמה הסוציאליסטית בבריית-המועצות. הרבה טיח תפל, של שינאה, קוצר רוח וקוצר ראות, נפל בהכות הפטיש החזק של ההיסטוריה. נקשרו קשרים עם הוועד היהודי האנטי-סאשיסטי שם. קיימת אצלנו ליגה „ד“, שתפקידה בין-השאר, לקשור קשרי-תרבות ולהסיר מעקשים בדרך ההתקרבות וההבנה. זכינו לשר מוע בשעת חירום מלים נלכבות לא בלבד על יהודה הלוי ובר-כוכבא, אלא גם על ביאליק וטשרניחובסקי. הייתכן, כי גם להבא יימשך החרם והאיסור (למעשה) על שפתנו, לא רק שפת עמוס וישעיהו, יהודה הלוי וגבירול, מנדלי וביאליק, אלא גם שפתו של העיתון הסוציאליסטי העברי, של צירבור הסועלים בארץ?

החרם מכוון נגד תרבות עם, שהפא-שיסטים כבר כילו בה את חמת-הפתנים שלהם. היש הגיון להמשכת מצב זה להבא? את מי הוא משרת? לטובת מי הוא?

והדבר הלוי, בראש וראשונה! בדבי-ריה-ציבור היהודי בבריית-המועצות. וכי „גדרשים“ הם לשנות טעמם, לסור מהשקפותיהם בשאלת-היהודים — הכללית, התרבותית, הלשונית, הפוליטית? הרי אין הם דורשים דבר זה גם מאתנו. אך רשאים אנו לתבוע, בשם יורשם של דברים, ובשם הגורל המשותף המאחד אותנו, ובשם מלחמתנו המשויה חפת באוייב של היום ובאוייב של סחר — כי תבוטל ההפלייה לגבי שפתנו ותרבותנו ביחס לכל השפות והתרבויות בבריית-המועצות: כי הספר העברי יהא כשר בכשרות הכללית, נדפס, מופץ ומתורגם במידה שאינו נוגד, בתכנו, בכונתו, את יסודות מישטרה המדיני של רוסיה הסובייטית, כי הסופר העברי בבריית-המועצות לא יהא מותרם רק „על חטא“ שפתי-יצירתו. כי יוחך מקום ללימוד השפה העברית בחבי בריית המועצות בהיתר, באישור השלטון. אם תבוא על כך הסכמה מצד דברי-הציבוריות היהודית בס.ס.ר. המדברים אלינו ידידות — הימצא הדרך לביצוע הדבר, לטובת העם היהודי ומדינת-הסועלים. אנו צריכים להיות מעוניינים לפתוח פתח בהתחלה — ולוא רק כחודו של מחט — לספרותנו אל בריית-המועצות. על כל מזסדותינו השוקדים על קשירת קשרים עם יחזות בריית-המועצות, להעלות שאלה זו בראש דאגותיהם.

א. עק מות לבן

הספר „לבן“ מאת אלישע רוזין, שהופיע ב„עם עובד“, הוא מצבה לבן שנופל בשדה קטל, בטרם ימלאו לו שמונה-עשרה שנה, דפים שנוגה הדם של המערכה האיזומה נרוע עליהם. חוברת צנומה זו היא מעבר להגדרה אמנותית. יש בה שורות שערכן בפשי טוחן. יש בה דברים שלעו בכאב, אך תמיד יש מכאוב אנושי. כאן „כל מלה דם מזה“ ואנו מאמינים לה.

שלוש אהבות למשורר: אהבה מופת לאה לעברית „לשון עמו, לשון ילדותו, כלי הנגינה שלו“ (ממכתבו לצנוורה הצבאית בס.ס.ר.); אהבה לבני ברית המועצות וכלל השופכים רמס במלחמת האיתנים עם הסאשיזם (ברוכה תהי, אגודת כל העמים!); ואהבה לבן בכמיתה אב שכול אל מעבר לקבר.

גם אהבה ראשונה ראוייה שבייתה עליה אה הדיבור — האהבה לעברית. כבכתבי משוררים מדור אחר מופיעה כאן העברית כ„שריזה יחידה“, כנפש אהובה, שאליה סונה המשורר באסונו: „זכרי לטוב, זכרי שפת-עבר, כל אלה שקברו אנו בני“, כל דמעותיו ניגרות אל גאדה: „תלמי-שפתנו הם רוויים דמעות דורות רביס-דברים. עוד שתי דמעות הנה, בני, זהה בני, נוספו להם-שן, שלי“.

מה מזכירה שירה זו את האגדה „על גווילים נשרפים ואותיות פודחות“, הן גווילינו נשרפו, נגנזו בארוני-„שמות“ גם שם, במדינת-הסועלים. באינה כוח של צרפנים שאין לתרהר אחריו — ניתנו חרוזי-צרבית עבריים מלבו של אדם שהיה מרוחק מתחומה ימים רבים, איש עם ברוסית וביידיש, פקיד סרבייטי בין רבנות אחרים? איך נת-עצמה בו האהבה הנצחית לשפה מנודה, נשכחת כמעט גם ממנו, עד שהיתה למין אידיאה פיקס, מעבר להשבון אישי וכאילו ללא תכלית ריאליה! רק בקראן בשיריו, נחשף לך מעט מחידתו זו, וסוף-סוף, הרי זה המשך של שרשרת: הן כל קיומה של היצירה העברית בת הדורות מגלים אותו דבר, שאין להכחידו, שיתנער תמיד מחדש: קוממיות היצירה האנושית.

האם לא למען דבר זה עצמו נלחמים עמי-בריית-המועצות נגד האוייב הסאשיסטי?

ומנקרת השאלה: איהה משולשת זו — כלום היא משהו יוצא-דופן? הרק יהודי שכול פלוני, אחד, נושאה בלבון באיתכסיא, תחת ערימות של אפר זרות והתכחשות, מהבהבת הנקודה היהודית, גם בדברי ארנבורג, גם בדברי ברגל-סון, גם בדברי פמר ואחרים, קלטנו זמירות חדשות, חדשות להם, ולנו-מו-כרות מאוד. שמענו על נאמנות, על זיקה גורלית לעמי-ישראל בתפוצותיו, שמענו על „לא אמות כי אחיה“, הרי בשם זה הוכתר מחזנו של ד. ברגלסון שיוצג עכשיו ב„הבימה“, ולא תיתכן פאט-דיוטיות יהודית-סוציאליסטית מתוך התחשפות ושינאה למורשת החרבותית הגדולה שלנו, של כולנו — המורשת העברית, הארצישראלית.

לא השלמנו, לא הביבנו ולא נבין: למה שפה זו, ששימשה פעמים הרבה שופר גדול לרעיונות של קידמה ושיחור האדם, שנשאה ברמה את תקוות גאולתנו, את רצוננו הבלתי-יבשר לחיים ותקומה דרך התקופות האפילות ביותר בתולדותינו — למה תהא שפה זו מתרמת ומושלכת בבריית-המועצות, המגשימה במסקניות את שיחרורם של עמים מדוכאים? למה לא תיקרא גם העברית לשבת במושב כבוד של ספרות כל העמים, הנלמדות, המטופחות, המחובבות ומתורגמות בבריית-המועצות?

ב. על ספיהי ספרותנו בבריית-המועצות

זרעים של יצירה עברית נבטו גם באדמת-הגשש של אוקטובר, ולאן דווקא בשנים הראשונות למהפכה, לפני שהוחמר האיסור על העברית והציונות, גם זמן רב אחר-יכן גידלה מוסקבה המהפכנית (כאילו בדרך נס) את התיאטרון העברי, זה הגילוי המוב-הק של הרנסאנסה שלנו, כבשורה סתומה מאחים שנעלמו עקבותיהם הגיע לדידנו בעקפיין הקובץ העברי היחידי, שיצא-לאור בבריית-המועצות: „בראשית“. בצירורים האכספרסיביסטיים שבורי-הקו שבשער, בשיבושי-הדפוס העצומים, בפגנום של רוב השירים (הקובץ היה ברובו המכויע דברי שיר-רה) היה זועק חותם המהפכה — אותה ארעיות של פיגומים בבנין גדול, שלא הושלט עדיין. אחדים מן הסופרים המשתתפים בו הגיעו בינתיים לארץ (י. גורמן, י. בת-מרים, ג. חנוביץ) ואחרים נשתתקו ופרשו מן הספרות העברית או מן הספרות בכלל. והיו שם שירים גם ב„נוסח ישן“ והיו גם חרוזים של פאתוס-סרק, אך היו נצנוצי חרוזים שנחרתו בזכרון ברייתמוס המלל החדש שבהם:

גלגלים על צירים

וצירים לרצועות

כאן השמל שר שירים,

ת"ק תנועות, ת"ק תנועות.

הניב העברי הוצק כאן יציקה חדשה ויצא מן התעשייה הכבדה הסובייטית מחוסם ומצוחצח. בקובץ זה השתתף בסיפור (אמנם, מתורגם, אך בכונה של הפגנת אהרה לעברית הנרדפת) באבל, זה הסופר היהודי הרוסי, דגול הערך. זמן רב שמענו על קיום קבוצות של סופרים עבריים במוסקבה, לנינגראד, ארקוב, קיוב, אם נחמרדו — הרי משום שקשה לשמור אמונים לשפה שאין דורש לה, שאין מדפיס לה, שאין לה קשר עם מרכזיה, ובפרט